

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

137:2 • 2017

Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp

JOHAN ÖSTLING &
DAVID LARSSON HEIDENBLAD*

Lunds universitet

Introduktion

Kultur- och samhällsforskare har under 2000-talet alltmer kommit att studera interaktioner, sammanflätningar och rörelsemönster. Det är inte långsökt att knyta detta stegrade intresse till vår samtids globalisering, men också den digitala revolution som vi bevittnar ger dessa ämnen en hög grad av aktualitet. En dimension som på senare år tilldragit sig stor uppmärksamhet är hur kunskap formas och omformas när den befinner sig i rörelse. Till detta framväxande forskningsfält har även historiker börjat lämna substantiella bidrag.

De historiker som griper sig an frågan om kunskap i rörelse har olika intressen och kommer ur skilda historiografiska traditioner. Ändå går det att skönja en konvergens mot vissa gemensamma problem. Det som för samman dem är ett avståndstagande från enkla diffusionsteorier och lineära spridningsmodeller. I stället har alltfler börjat omfamna ett nytt lösenord: cirkulation.

I denna essä kommer vi redogöra för dessa strömningar och ge vårt eget bud på hur begreppet kan användas för att utveckla det nya forskningsfältet kunskapshistoria. Detta fält introducerade vi för svenska historiker under 2015 genom två artiklar i *Historisk tidskrift*.¹ I vårt fortsatta arbete har vi styrkts i övertygelsen om att cirkulation utgör ett

* Docent i historia och Pro Futura-forskare, Lunds universitet och Swedish Collegium for Advanced Study (SCAS), respektive fil. dr i historia, Lunds universitet. Texten är tillkommen inom projektet "Kunskapskulturers historia", finansierat av Crafoordska stiftelsen. För värdefulla synpunkter vill vi särskilt tacka Marie Cronqvist, Isak Hammar, Thomas Kaiserfeld, Kari Nordberg, Anna Nilsson Hammar och Erling Sandmo.

1. Johan Östling, "Vad är kunskapshistoria?", *Historisk tidskrift* 135:1 (2015); David Larsson Heidenblad, "Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten 1971–1972", *Historisk tidskrift* 135:4 (2015).

kunskapshistoriskt nyckelbegrepp.² Med denna artikel vill vi därför ge ett teoretiskt och historiografiskt bidrag till diskussionen.

Den internationella utvecklingen har varit som tydligast inom vetenskapshistorisk forskning. Här har cirkulationsbegreppet främst använts för att studera vad som händer med kunskap när den förflyttas över stora geografiska avstånd. Det har i synnerhet fungerat som ett redskap i analyser av koloniala möten under tidigmodern tid.³ Försöken att precisera och teoretisera cirkulationsbegreppet är dock förvånansvärt få. Kapil Raj, en stark röst i samtida global vetenskapshistoria, har därför karakteriserat det som ett "recurrent, though non-theorized, concept".⁴

Cirkulation har således utvecklats till att bli ett mångtydigt analytiskt begrepp. Alltför mycket så, enligt vetenskapshistorikern James Secord, som själv starkt bidrog till att introducera begreppet 2004.⁵ Ett drygt decennium senare menar han att begreppets många användningsområden är svagt integrerade med varandra och att det därför finns en risk för att termen håller på att reduceras till ett "meaningless buzzword".⁶ Även Philipp Sarasin och Andreas Kilcher, företrädare för den kunskapshistoriska forskningsmiljö som har sin bas i Zürich, konstaterar att cirkulation har blivit ett *catchword*, men till priset av att det blivit oskarpt och tycks kunna beteckna hart när alla former av rörelser och processer, från idéutbyten till transocean containertransporter av gymnastikskor. "Det är därför inget tal om annat än att cirkulationsbegreppet är i

2. David Larsson Heidenblad, "Ett ekologiskt genombrott? Rolf Edbergs bok och det globala krismedvetandet i Skandinavien 1966", *Historisk tidskrift* 95:2 (2016); Johan Östling, *Humboldts universitet: Bildning och vetenskap i det moderna Tyskland* (Stockholm 2016); Johan Östling, "Publiken: Fråga Lund och folkbildningen", i Gunnar Broberg & David Dunér (red.), *Beredd till bådaderna: Lunds universitet och omvärlden* (Lund 2017); David Larsson Heidenblad, "Mapping a New History of the Ecological Turn: The Circulation of Environmental Knowledge in Sweden 1967", *Environment and History* (kommande).

3. Claude Markovits, Jacques Pouchepadass & Sanjay Subrahmanyam (red.), *Society and Circulation: Mobile People and Itinerant Cultures in South Asia, 1750–1950* (London 2006); Kapil Raj, *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900* (Basingstoke 2007); Lissa Roberts, "The Circulation of Knowledge in Early Modern Europe: Embodiment, Mobility, Learning and Knowing", *History of Technology* 31 (2012); Bernard Lightman, Gordon McOuat & Larry Stewart, *The Circulation of Knowledge Between Britain, India, and China: The Early-Modern World to the Twentieth Century* (Leiden 2013).

4. Raj (2007) s. 225.

5. James Secord, "Knowledge in Transit", *Isis* 95:4 (2004).

6. James Secords egen presentation av sin pågående forskning, <<https://www.mpiwg-berlin.mpg.de/en/node/13708>> (6/2 2017).

behov av avgränsning, klargörande och precisering”, slår de fast.⁷

Från en svensk allmänhistorisk utblickspunkt ter sig problemet lite annorlunda. Här har cirkulationsbegreppet ännu inte lämnat speciellt stora avtryck, även om ett tilltagande intresse kan skönjas.⁸ I vad som följer vill vi därför inleda en mer elaborerad diskussion. Vår text består av två delar. I den första ger vi en syntetiserande historiografisk lägesbestämning av de tre huvudsakliga forskningsfält där debatten om cirkulation har varit som mest livaktig under 2000-talet. I den andra lanserar vi vår egen förståelse av kunskaps-cirkulation och resonerar utifrån både konkreta exempel och mer generella antaganden hur cirkulation kan studeras.

James Secords "Knowledge in Transit"

Det vetenskapshistoriska samtalet om kunskaps-cirkulation tog fart med James Secords artikel "Knowledge in Transit" i *Isis* 2004. Texten kan karakteriseras som en argumenterande programförklaring för en ny vetenskapshistoria som inte sätter studiet av vetenskaplig kunskapsproduktion i första rummet. Secord uppmanar i stället sina kollegor att rikta det analytiska intresset mot frågor om kunskap i rörelse: Vad händer när kunskap cirkulerar? Hur går den från att vara en angelägenhet för enskilda individer till att bli något som större grupper av människor tar för givet?⁹

Enligt Secord har den viktigaste utvecklingen inom vetenskapshistoria under de senaste decennierna varit att vetenskap börjat studeras som en praktisk och situerad verksamhet. Det dominerande tillvägagångssättet har varit att i detalj undersöka hur specifika aktörer har producerat kunskap. De många fallstudiernas konkretion har bidragit till att avmystifiera vetenskapliga verksamheter men också, enligt Secord, fått oavsiktliga negativa konsekvenser. Ett särskilt allvarligt problem är att

7. Philipp Sarasin, & Andreas Kilcher, "Editorial", *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011) s. 8. Översättningarna i föreliggande text är utförda av artikelförfattarna.

8. Solveig Jülich, "Bussar och bildtrafik: Den ambulerande skärmbildsundersökningen i Sverige", i Lotten Gustafsson Reinius, Ylva Habel & Solveig Jülich (red.), *Bussen är budskapet: Perspektiv på mobilitet, materialitet och modernitet* (Stockholm 2013); Staffan Bergwik et al. (red.), *Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000* (Lund 2014); Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink & Patrik Lundell (red.), *Mediehistoriska vändningar* (Lund 2014); Larsson Heidenblad (2015).

9. Secord (2004) s. 655.

många av de mest innovativa vetenskapshistoriska arbetena från senare år framstår som så esoteriska. De värderas högt för sina sofistikerade metoder och originella ämnesval, men den vidare samhälleliga innebörden av det som analyseras förblir ofta oklar. Mot bakgrund av detta uppmanar Secord vetenskapshistoriker att börja lägga lika stor vikt vid att analysera publikler, läsare och medier som de gör vid att i detalj undersöka upptäcktsfärder och experiment.¹⁰

Den väg framåt som Secord pekar ut är att all vetenskaplig verksamhet bör betraktas som en form av kommunikation. Syftet med detta är att upphäva distinktionen mellan produktion och kommunikation av kunskap. Secord understryker att förslaget inte är originellt utan tvärtom redan utgör ett väletablerat teoretiskt antagande. Han inskräper dock att det endast i ringa utsträckning har fått praktiska konsekvenser för empiriska studier. Detta sammankopplar han med att vetenskapshistoriker är "obsessed with novelty" och därför har en dragning till att analysera ursprung, producenter och innovationer. Vad som händer med kunskapen i senare skeden betraktas ofta som mindre viktigt och tenderar därför att skisseras med lätt hand efter det att själva huvudanalysen är genomförd.¹¹

Under det dryga decennium som har gått sedan "Knowledge in Transit" publicerades har artikeln lämnat betydande avtryck. Den citeras flitigt och används ofta i inledande diskussioner kring val av studieobjekt och tillvägagångssätt.¹² Någon radikal vändning bort från studiet av kunskapsproduktion är däremot svår att skönja, men det råder ingen tvekan om att många vetenskapshistoriker i dag intresserar sig för hur kunskap cirkulerar. Detta gäller i synnerhet inom två specifika inriktningar: tidigmodern global vetenskapshistoria och populärvetenskapens historia.

Global vetenskapshistoria

Den förstnämnda inriktningen är den där cirkulationsbegreppet har fått allra störst genomslag. Detta har avspeglat sig i konferenser, antologier

10. Secord (2004) s. 657–659.

11. Secord (2004) s. 660–664.

12. Se exempelvis David N. Livingstone, *Dealing with Darwin: Place, Politics, and Rhetoric in Religious Engagements with Evolution* (Baltimore 2014); Susanne Friedrich, Arndt Brendecke & Stefan Ehrenpreis (red.), *Transformations of Knowledge in Dutch Expansion* (Berlin & Boston 2015).

och specialnummer av tidskrifter.¹³ Inom detta område finner vi också de mest utarbetade teoretiska reflexionerna över cirkulation som analytiskt begrepp. Anledningen till detta står att finna i en otillfredsställelse med den hävdvunna eurocentriska berättelsen om ”den vetenskapliga revolutionen”. Enligt denna föddes den moderna naturvetenskapen i Europa för att därefter spridas till resten av världen genom kolonial expansion. Berättelsen är intimt sammanflätad med klassisk moderniseringsteori och en enkelriktad diffusionsmodell där vetenskaplig kunskap sprids från centrum till periferi eftersom den är rationell, sann och praktiskt användbar.

Bland vetenskapshistoriker i dag finns det få – om ens några – uttalade företrädare för den eurocentriska diffusionsmodellen. Den är dock alltså jämt en väsentlig referenspunkt i så måtto att den återkommande lyfts fram som motbild till den egna positionen. Många vetenskapshistoriker uppfattar också att den i högsta grad är levande utanför det egna skräet och då inte minst i allmänhistoriska översikter och läroböcker.¹⁴

Det är i detta sammanhang som cirkulation under 2000-talet har etablerats som ett allt tydligare alternativ. Begreppet har framför allt använts av forskare som studerat det brittiska imperiets förflutna, i synnerhet i ett sydasiatiskt perspektiv. Ett av de tidigaste teoretiska resonemangen, som ofta citeras av forskare på fältet, återfinns i introduktionen till antologin *Society and Circulation* (2003):

Circulation is different from simple mobility, inasmuch as it implies a double movement of going back and forth and coming back, which can be repeated indefinitely. In circulating, things, men and notions often transform themselves. Circulation is therefore a value-loaded term which implies an incremental aspect and not the simple reproduction across space of already formed structures and notions.¹⁵

13. Lissa Roberts (red.), *Local Encounters and Global Circulation*, specialnummer av *Itinerario* 33 (2009); Mary Terrall & Kapil Raj (red.), *Circulation and Locality in Early Modern Science*, specialnummer av *British Journal for the History of Science* 43:4 (2010).

14. Secord (2004) s. 656.

15. Claude Markovits, Jacques Pouchepadass & Sanjay Subrahmanyam, ”Introduction: Circulation and Society under Colonial Rule”, i Claude Markovits, Jacques Pouchepadass & Sanjay Subrahmanyam (red.), *Society and Circulation: Mobile People and Itinerant Cultures in South Asia, 1750–1950* (London 2003) s. 2–3.

Denna förståelse av vad cirkulation är innebär att dikotomier som centrum–periferi, sändare–mottagare och producent–användare bryts ned. Utgångspunkten är i stället att det som cirkulerar ständigt befinner sig i ett tillstånd av potentiell förändring. Detta gör ord som ”diffusion”, ”spridning” och ”förmedling” problematiska eftersom dessa implicit förutsätter att det som befinner sig i rörelse är fixerat.

Forskare som Lissa Roberts och Kapil Raj har en delvis annan utgångspunkt. För dem är det i stället förståelsen av cirkulation som något i sig transformativt som behöver artikuleras och teoretiseras.¹⁶ Roberts framhåller att cirkulation inte ska förstås som att något förflyttas från ett centrum till en lokal kontext för att sedan återvända till centrumet. Hon menar att begreppet snarare ska användas för att komma bort från ett ensidigt fokus på ”förgivvettagna privilegierade positioner”, som europeiska metropoler och lärda sammanslutningar.¹⁷ I samma anda understryker Raj att styrkan med cirkulationsperspektivet är att det ger aktörskap till alla som är inblandade i processen. Med detta menar han inte att de historiska aktörernas makt och möjligheter är jämnt fördelade – tvärtom – men han framhåller att en cirkulationsanalys är ett fruktbart sätt att undersöka dessa maktförhållanden. Cirkulation i Roberts och Rajs tappning blir alltså, precis som hos Secord, en uppmaning till forskare att skifta empiriskt fokus.¹⁸

Populärvetenskapens historia

Den andra inriktning som har visat ett särskilt intresse för studiet av kunskap i rörelse är den populärvetenskapshistoriska. Fältet som sådant är dock problematiskt att ringa in eftersom det alltsedan 1990-talet har förts en mycket kritisk debatt kring begreppet populärvetenskap. Många forskare menar att det har en pejorativ klang och ofrånkomligen leder tanken till den klassiska diffusionsmodellen där vetenskaplig kunskap först produceras för att sedan – i mer eller mindre förvanskad form – spridas till passiva kunskapskonsumenter.¹⁹ Värdet av att studera

16. Kapil Raj, ”Beyond Postcolonialism ... and Postpositivism: Circulation and the Global History of Science”, *Isis* 104:2 (2013) s. 343.

17. Roberts (2009) s. 18.

18. Raj (2013) s. 344.

19. Jonathan R. Topham, ”Scientific Publishing and the Reading of Science in Nineteenth-Century Britain: A Historiographical Survey and Guide to Sources”, *Studies in the History and Philosophy of Science* 31:4 (2000); Peter Broks, *Understanding Popular Science* (Maidenhead 2006); Jonathan R. Topham, ”Rethinking the History of Science Popularization/Popular

den senare processen har för många framstått som begränsat och det är först under de senaste decennierna som fältet har börjat expandera.²⁰ Utvecklingen har varit skönjbar även i Norden.²¹

En internationell förgrundsgestalt är James Secord. Hans studie *Victorian Sensation: The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation* (2000) framhålls ofta som ett stilbildande exempel på hur fruktbart det är att ingående studera kunskap i rörelse.²² Under inspiration av bokhistoriska studier lägger Secord stor vikt vid att analysera förläggare, marknader och läsare. Andra utforskare av populärvetenskapens historia har tagit intryck av honom, inte minst tanken att se all vetenskaplig aktivitet som en form av kommunikation.²³

Vad som däremot inte tycks ha fått fäste är cirkulation som analytiskt begrepp. Det förekommer sparsamt i empiriska undersökningar och står inte i fokus i den teoretiska diskussionen.²⁴ Ett talande exempel i sammanhanget är att Secord själv i sin senaste bok, *Visions of Science: Books and Readers at the Dawn of the Victorian Age* (2014), inte använder sig av cirkulation som analytiskt begrepp.²⁵

Science”, i Faidra Papanelopoulou, Agustí Nieto-Galan & Enrique Perdiguero (red.), *Popularizing Science and Technology in the European Periphery, 1800–2000* (2009a).

20. Nicholas Jardine, James Secord & Emma Spary, *Cultures of Natural History* (Cambridge 1996); Andreas Daum, *Wissenschaftspopularisierung im 19. Jahrhundert: Bürgerliche Kultur, naturwissenschaftliche Bildung und die deutsche Öffentlichkeit, 1848–1914* (München 2002); Bernard Lightman, *Victorian Popularizers of Science: Designing Nature for New Audiences* (Chicago 2007).

21. Johan Kärfelt, *Mellan nytta och nöje: Ett bidrag till populärvetenskapens historia i Sverige* (Eslöv 2000); Trine Lassen, *Populär naturvidenskab og naturforståelse: En undersøgelse af 1700-talets cirkulerende naturviden* (Köpenhamn 2007); Johan Kärfelt, *Allt mellan himmel och jord: Om Knut Lundmark, astronomin och den publika kunskapsbildningen* (Lund 2009). Här finns beröringspunkter med studier av populärhistoria i ett historiekulturellt perspektiv, exempelvis Marianne Sjöland, *Historia från tidskriftsredaktionen: En komparativ studie av Populär historias och History today's historieskrivning* (Lund 2016) och Fredrik Holmqvist, *Populärhistoriens tjuvning och kraft: Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988–1995* (Umeå 2016).

22. James Secord, *Victorian Sensation: The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation* (Chicago 2000); Jonathan R. Topham, "Introduction: Historicizing Popular Science", *Isis* 100:2 (2009b) s. 312.

23. Topham (2009a).

24. Se exempelvis: "Focus: Historicizing 'Popular Science'", *Isis* 100:2 (2009); Faidra Papanelopoulou, Agustí Nieto-Galan & Enrique Perdiguero (red.), *Popularizing Science and Technology in the European Periphery, 1800–2000* (2009); Agustí Nieto-Galan, *Science in the Public Sphere: A History of Lay Knowledge and Expertise* (Abingdon, Oxon 2016).

25. James Secord, *Visions of Science: Books and Readers at the Dawn of the Victorian Age* (Oxford 2014).

Cirkulationsbegreppets relativa frånvaro innebär emellertid inte att det saknas kvalificerade reflexioner över hur kunskap rör sig. Tvärtom finns det en levande diskussion som har många likheter med den global-historiska. Exempelvis finns det en gemensam ambition att övervinna den traditionella diffusionsmodellen. Båda fälten betonar att kunskap i rörelse befinner sig i potentiell förändring och att hänsyn måste tas till en stor mängd aktörer. Vad som skiljer dem åt är att globalhistoriker har börjat samlas runt ett analytiskt tema – cirkulation – medan populärvetenskapshistoriker använder en bred palett av begrepp.

Ett av de mest intressanta teoretiska inläggen har gjorts av Andreas Daum. Han menar att olika former av populärvetenskap bör ses som "specific variations of a much larger phenomenon – that is, as transformations of public knowledge across time, space, and cultures".²⁶ Nyckelbegreppet hos Daum är "public knowledge" och med detta som utgångspunkt menar han att populärvetenskapens historiker bör utforska vad som har uppfattats som legitim kunskap i olika historiska samhällen.²⁷

Daums övergripande förhoppning är att det ska ske ett skifte i fokus "from science to knowledge". I sammanhanget laborerar han med termen "history of knowledge", om än utan att göra någon närmare precisering av dess innebörd. Beteckningen har, i likhet med cirkulationsbegreppet, vunnit insteg inom historievetenskapen under 2000-talet.²⁸ En av de historiker som fört fram begreppet är Peter Burke som nyligen utkom med en introducerande bok, *What is the History of Knowledge?* (2016).²⁹ Utvecklingen har emellertid varit än mer profilerad i det tyskspråkiga Europa där forskare har samlats kring beteckningen *Wissensgeschichte*. Inom detta fält intar cirkulationsbegreppet en central position och det är här vi finner den tredje förståelsen av vad kunskaps-cirkulation kan vara.

26. Andreas Daum, "Varieties of Popular Science and the Transformations of Public Knowledge", *Isis* 100:2 (2009) s. 320.

27. Topham (2009b) s. 312.

28. Östling (2015). Se även Staffan Bergwik, *Kunskapens osynliga scener: Vetenskapshistorier 1900–1950* (Göteborg 2016).

29. Peter Burke, *What is the History of Knowledge?* (Cambridge 2016). Se även Peter Burkes översiktsverk i två volymer, *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot* (Cambridge 2000) respektive *A Social History of Knowledge: From the Encyclopédie to Wikipedia* (Cambridge 2012).

Schweizisk kunskapshistoria

Zentrum Geschichte des Wissens i Zürich grundades 2005 och samlar forskare med kunskapshistorisk inriktning. Det har de senaste åren utvecklats till ett nav för tyskspråkig *Wissensgeschichte*. En gemensam utgångspunkt för dem är att cirkulation ska ses som ett konstitutivt drag hos kunskap.³⁰

De schweiziska kunskapshistorikerna ägnade sin årsbok från 2011 åt "Zirkulationen". Två av centrumets tongivande gestalter, Philipp Sarasin och Andreas Kilcher, ringar i en koncis inledning in vad som enligt dem utmärker kunskaps-cirkulation. De inleder med en kort exposé över cirkulationsbegreppets historia från sekelskiftet 1800 till dagens globaliseringsdiskurs.³¹ De ansluter sig till Karl Marx kritik av en kapitalistisk idé om fria flöden av människor, pengar och varor, och tar med sig detta grundantagande – att kunskap liksom kapital alltid cirkulerar med klara restriktioner – när de går över till att diskutera cirkulationsbegreppets plats i kulturvetenskaperna. Begreppet går att finna hos äldre antropologer som Marcel Mauss, Bronisław Malinowski och Claude Lévi-Strauss, men även hos Michel Foucault och Stephen Greenblatt. Detta är emellertid i behov av precisering, och Sarasins och Kilchers bidrag kan sammanfattas i tre punkter.

För det första medför cirkulationsbegreppet att kunskapens materialitet och medialitet tas på allvar. Med stöd hos Marx, antropologins förgrundsgestalter och Bruno Latour postulerar de att kunskap inte rör sig fritt utan är invävt i sociala sammanhang och väsentligen vilar på en materiell grund.³²

I en andra punkt preciserar de skillnaderna mellan kunskaps-cirkulation och idéutbyte. En idéhistoriker vet ofta varifrån en tanke härstammar och intresserar sig för hur den sprids och övar inflytande. Med det kunskapshistoriska cirkulationsbegreppet ifrågasätts däremot själva principen om spridning och att det skulle finnas något slags startpunkt för kunskapen. Sarasin och Kilcher hävdar att kunskap inte kan härleda sitt ursprung till en socialt, institutionellt eller intellektuellt avgränsbar

30. Philipp Sarasin, "Was ist Wissensgeschichte?", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur (IASL)* 36:1 (2011); Daniel Speich Chassé & David Gugerli, "Wissensgeschichte: Eine Standortsbestimmung", *Traverse: Zeitschrift für Geschichte* 1 (2012).

31. Sarasin & Kilcher (2011) s. 7.

32. Sarasin & Kilcher (2011) s. 9.

källa, utan att den uppstår i en kulturell produktion och i samhälleliga maktförhållanden.³³

Resonemanget leder över till deras tredje punkt: kunskap finns inte överallt och är inte lika tillgänglig för alla. Idealistiska drömmar om fri kunskaps-cirkulation tillbakavisas. I stället måste en realistiskt förankrad historia om kunskaps-cirkulation ha en politisk dimension och beakta kunskapens hämningar, omvägar och blockeringar. Kunskap kan bidra till att undergräva en ordning, men också till att stärka och vidmakthålla strukturer.³⁴

Efter denna programmatiska inledning följer ett antal texter i årsboken som i större eller mindre utsträckning använder cirkulationsbegreppet som ett analytiskt verktyg.³⁵ Den mest fullödiga står Tobias Scheidegger för med sin studie av hur naturhistoriska föremål cirkulerade mellan amatörer och professionella utövare vid sekelskiftet 1900. Scheidegger betraktar dessa ting som *boundary objects*, det vill säga föremål som både är tillräckligt flexibla för att kunna användas i många sammanhang och tillräckligt robusta för att bibehålla en stabil identitet, men han menar att cirkulation i form av materiella flöden bäst beskrivs som ett gåvosystem à la Marcel Mauss.³⁶

Trots olika tyngdpunkter ger de schweiziska kunskapshistorikerna ett tämligen distinkt bud på hur kunskaps-cirkulation ska förstås: det är hur objektens eller de materiella entiteternas rörelser formar, omgestaltar och underbygger kunskap. Det går att spåra en allmän maktkritisk ådra med ursprung hos Marx eller Foucault i åtskilliga av deras studier.

Efter denna historiografiska rundmålning kan vi konstatera att det finns ett antal modeller som beskriver hur kunskap rör sig. Vi har gjort en åtskillnad mellan tre huvudriktningar som var och en bär på sin speciella förståelse av cirkulation: en geografisk i det globalhistoriska fallet, en social i det populärvetenskapshistoriska fältet och en materiell hos

33. Sarasin & Kilcher (2011) s. 9–10.

34. Sarasin & Kilcher (2011) s. 10.

35. Monika Dommann, "Handling, Flowcharts, Logistik: Zur Wissensgeschichte und Materialkultur von Warenflüssen", *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011); Kijan Espahangizi, "'Immutable Mobilies' im Glas: Grenz betrachtungen zur Zirkulationsgeschichte nicht-inskriberter Objekte", *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011).

36. Tobias Scheidegger, "Der Lauf der Dinge: Materiale Zirkulation zwischen amateurhafter und professioneller Naturgeschichte in der Schweiz um 1900", *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7 (2011).

Zürichforskarna. Med detta som fond vill vi nu föra samman insikter från de olika forskningstraditionerna och argumentera för en annan och mer distinkt form av cirkulation – samhällelig kunskaps-cirkulation.

Samhällelig kunskaps-cirkulation

För oss råder det ingen tvekan om att cirkulationsperspektivet har flera generella förtjänster. Först och främst ger det stöd åt övertygelsen att kunskap bör ses som en dynamisk företeelse. I cirkulationsprocesserna förändras potentiellt både kunskapens innehåll och form. Därav följer att de kultur- och mediehistoriska omständigheterna måste bli centrala i undersökningarna. Att ge akt på hur kunskap omvandlas, eller inte omvandlas, när den förflyttas mellan olika platser, genrer och medieformer bör vara en viktig angelägenhet i cirkulationsanalyser.³⁷

För det andra bidrar begreppet till en önskvärd perspektivförskjutning i studiet av kunskap. Såväl historiska som samhällsvetenskapliga undersökningar tenderar att ha kunskapsproduktionens primat som en outtalad premis: det är tillkomsten av och betingelserna för ny kunskap som står i blickfältet, inte hur kunskap används, rör sig och omgestaltas. Den som genomför en cirkulationsanalys tar däremot sin utgångspunkt i sammanhang där kunskap är eller blir signifikativ. De mest radikala rösterna, till exempel hörbara i Zürichforskarnas program, gör till och med gällande att kunskap ständigt omformas och återskapas. För dem är ursprunget ointressant; ja, det är rentav en illusion.

Ytterligare en generell fördel med cirkulationsansatsen är att den vidgar repertoaren av aktörer. Med Raj kan man hävda att alla som är inblandade i kunskapsprocessen härigenom tillerkänns ett aktörskap. Vetenskapsmannen eller uppfinnaren kan alltså spela en viktig roll, men det kan även bokbindaren, museiintendenten och folkskollärarinnan göra. Därmed är det inte sagt att alla kunskapsaktörer skapar huvudroller.

De generella förtjänsterna till trots kvarstår dock det faktum att cirkulation på många sätt förblir ett elastiskt begrepp. För att öka graden av precision och bidra till den teoretiska vidareutvecklingen vill vi därför lansera en ny och mer avgränsad typ av cirkulation: samhällelig kunskaps-cirkulation. Vår premis är i detta sammanhang att kunskap

37. Sarasin (2011) s. 168–169.

bör studeras som ett samhällsfenomen. Detta innebär att frågor om samhällelig relevans och räckvidd inte kan negligeras utan måste stå i centrum för undersökningen. Det som endast angår ett fåtal individer eller mindre grupper av människor kan således inte vara startpunkten för denna typ av studie. Detta får till följd att originella upptäckter blir sekundära medan samhälleliga upptäckter hamnar i centrum.

Vår förståelse av samhällelig kunskaps-cirkulation har klara beröringspunkter med den diskussion som har förts på det populärvetenskapshistoriska fältet. I likhet med Andreas Daum vill vi att kunskapshistoria ska kretsa kring "transformations of public knowledge across, time, space, and cultures".³⁸ James Secords fråga är också vår: "How does it [knowledge] cease to be the exclusive property of a single individual or group and become part of the taken for granted understanding of much wider groups of people?"³⁹ Vi delar dessutom flera av Zürichforskarnas grundläggande synsätt, även om vi inte vill reducera cirkulationsstudier till materiella ting och maktrelationer. Vårt synsätt är bredare. I centrum för oss hamnar i stället allt som har cirkulerat som kunskap i skilda historiska samhällen och epoker. Religiösa försanthållanden och ekonomiska teorier kan därmed bli precis lika kunskapshistoriskt intressanta som naturvetenskapliga rön och medicinska praktiker.

Ett axiomatiskt antagande för oss, likaväl som för i stort sett alla som vi har diskuterat ovan, är att kunskap aldrig sprids på ett enkelt och friktionsfritt sätt. I en cirkulationsanalys förutsätts i stället att kunskapens tillblivelse och tillägnelse är en komplicerad sak, och den är sålunda i grunden inkompatibel med alla endimensionella diffusions- eller förmedlingsmodeller. Cirkulation som begrepp är vidare att föredra framför det besläktade analytiska begreppet reception eftersom det senare förutsätter en tanke om sändare och mottagare samt en mer fixerad kunskapsmassa.

Hur kunskap återskapas, ignoreras eller omformas måste bli föremål för självständiga historiska undersökningar. Forskaren bör vara lyhörd för asymmetrier, nybildningar och parallelliteter, men även för vad som förblir stabilt och konstant. Med detta i åtanke ska vi nu gå över till att ge några exempel på vad vår förståelse av cirkulationsbegreppet kan få för praktiska konsekvenser.

38. Daum (2009) s. 320.

39. Secord (2004) s. 655.

Cirkulation i praktiken

Globala klimatförändringar har under 2000-talet utvecklats till att bli miljöfrågan framför andra. I dag cirkulerar kunskap om att jordens klimat håller på att bli varmare över hela världen. Det krävs knappast några systematiska undersökningar för att inse att kunskapen inte cirkulerar på samma sätt överallt. För den som vill förstå samtidens komplexa förhållningssätt till klimatproblematiken råder det ingen tvekan om att studiet av samhällelig kunskaps-cirkulation kan tjäna som en produktiv ingång.

Men cirkulationsperspektivet är inte enbart relevant utifrån en samtida horisont. Det kan också användas för att utveckla och skriva en ny historia om klimatfrågans framväxt. Denna skulle på avgörande sätt skilja sig från den som presenteras i vetenskapshistoriska standardverk som James Rodger Flemings *Historical Perspectives on Climate Change* (1998) och Spencer Wearts *The Discovery of Global Warming* (2008). I dessa framställningar börjar klimatfrågans historia i upplysningen respektive 1800-talet och nyckelfigurererna är framsynta vetenskapsmän. Den fråga som är styrande hos Fleming och Weart är hur forskare lyckades upptäcka att människans kollektiva handlande oavsiktligt förändrade jordens klimat.⁴⁰ Detta är självfallet en både intressant och viktig fråga, men som vi ser det så är det inte den enda klimathistoria som behöver utforskas.

Minst lika betydelsefull är klimatfrågans publika liv. Om denna har Mike Hulme skrivit en tankeväckande översikt. Hans framställning tar sin början sommaren 1988 då global uppvärmning för första gången på allvar uppmärksammades av politiker, media och allmänhet och avslutas 2013. Hulme visar hur vår kulturella förståelse av "klimat" och "klimatförändringar" under dessa 25 år har förändrats på ett betydligt snabbare och mer genomgripande sätt än jordens klimat.⁴¹

Från vårt perspektiv kan Hulmes inlägg ses som ett steg i riktningen mot att börja skriva klimatfrågans kunskapshistoria. En sådan kommer att kretsa kring samhällliga upptäckter, praktiker och skeenden. Genom att skifta fokus från vetenskap till kunskap hamnar också andra

40. James Rodger Fleming, *Historical Perspectives on Climate Change* (New York 1998); Spencer R. Weart, *The Discovery of Global Warming* (Cambridge 2008).

41. Mike Hulme, "The Public Life of Climate Change", i *Exploring Climate Change through Science and in Society: An Anthology of Mike Hulme's Essays, Interviews and Speeches* (London 2013) s. 1–11.

tidsperioder, aktörer, arenor och källmaterial i förgrunden. Al Gores film *An Inconvenient Truth*, som fick ett globalt genomslag 2006, blev tillsammans med Sternrapporten och FN:s klimatpanels fjärde rapport startskottet för en treårsperiod av intensivt samhälleligt klimatfokus som kulminerade med det misslyckade toppmötet i Köpenhamn 2009. I traditionellt vetenskapshistoriskt hänseende är 2006–2009 inte någon märkvärdig period – men ur kunskapshistorisk synvinkel är den högin-tressant.

Ett annat exempel på samhällelig kunskaps-cirkulation erbjuder Harald Fischer-Tiné i *Pidgin-Knowledge* (2013). I sin bok studerar han den parallella formeringen av västerländsk kolonialmedicin och omvandlingen av lokala sydasiatiska varianter av läkekonst under 1800-talet. Ett av hans huvudargument är att dessa båda kunskapstraditioner blev till i ”polycentriska kommunikationsnätverk”. En väsentlig del av själva kunskapsproduktionen ägde rum i Indien, men det var nödvändigt att den nya kunskapen fördes tillbaka till imperiets brittiska metropoler för att implementeras och ge den legitimitet.⁴²

En andra betydelsefull tes är att de konkreta mötena mellan västerländsk kolonialmedicin och inhemska läkekonsttraditioner bidrog till att omvandla båda kunskapsformerna. Resultatet blev ett slags *pidgin knowledge*, ett begrepp som Fischer-Tiné använder för att betona det pragmatiska, situationsbetonade och ändamålsinriktade i utbytesprocesserna. Cirkulationen av kunskap tenderade att skjuta fart när västerländska och sydasiatiska aktörer ställdes inför ett gemensamt medicinskt problem, till exempel vid utbrott av epidemier. Den lösning som växte fram bar inte sällan prägel av bägge kunskapstraditioner, men de specifika omständigheterna påverkade vilken av dem som hade störst påverkan.⁴³

Fischer-Tiné åskådliggör hur en cirkulationsanalys faktiskt kan genomföras och hur den kan bidra till att problematisera begreppspar som tradition-modernitet, centrum-periferi och produktion-cirkulation. Även helt andra historiska skeenden kan analyseras som samhällelig kunskaps-cirkulation. Exempelvis skulle renässansen som en idé- och kulturrörelse kunna studeras i detta perspektiv. Detsamma gäller hur storpolitiska förändringar inte bara framkallar ett behov av nytt vetande

42. Harald Fischer-Tiné, *Pidgin-Knowledge: Wissen und Kolonialismus* (Zürich 2013).

43. Fischer-Tiné (2013) s. 12.

utan lika mycket aktiverar gammal kunskap eller gör specialisten till en central kunskapsaktör, till exempel när Berlinmurens fall gjorde att akademisk kunskap om Östeuropa plötsligt hamnade i centrum av den offentliga debatten.

Sex ingångar till studiet av samhällelig kunskaps-cirkulation

Vi menar således att det är särskilt fruktbart att inrikta cirkulationsanalyser mot situationer eller processer där kunskap får samhällelig signifikans. I detta sammanhang ter sig sex analytiska ingångar som speciellt löftesrika och angelägna att utveckla vidare i empiriska studier:

Interventioner: En första typ av cirkulationsundersökningar tar sikte på ögonblick när ny kunskap får genomslag i ett allmänt medvetande och etablerar sig som betydelsefulla sanningsanspråk, låt vara att de kan vara omstridda och föremål för debatt. Exempel på interventioner kan vara när publiceringen av en bok eller invigningen av en utställning sätter sin prägel på en offentlig diskurs.

Kriser: En andra sorts studieobjekt är kunskaps-cirkulation som utlösts av samhälleliga kristillstånd. Akuta problem, upptornande hot eller långsiktigt verkande omvandlingar kan framkalla behov av kunskap och sätta igång cirkulationsprocesser. Epidemier eller krig kan exempelvis aktualisera traditionell kunskap och mana fram ny, men det kan också långsammare, mer svårgripbara samhällsprocesser.

Översättningar: Alla de former av cirkulationer som handlar om kunskapens transformation när den förflyttas från en domän till en annan kan betecknas som översättningar. Det kan avse en geografisk rörelse, men även vad som händer med kunskap när den migrerar socialt, kulturellt eller mellan genrer och medieformer.

System: I ett annat slags analyser är det i stället systemen som står i centrum, det vill säga de historiskt specifika förutsättningarna för cirkulationer. Det kan röra sig om de större politiska och ekonomiska omständigheterna eller de mer konkreta mediala och materiella. Bokmarknadens beskaffenhet eller utbildningsväsendets struktur är exempel på faktorer som kan beaktas av den som intresserar sig för cirkulationens villkor inom ett givet kunskapssystem.

Krafter: De krafter som sätter igång, blockerar eller upprätthåller samhällelig kunskaps-cirkulation är av stor vikt att analysera. Genom att rikta blicken mot hur aktörer och institutioner utövar inflytande

över kunskapens rörelser kan olika former av maktrelationer belysas.

Konjunkturer: Kunskapscirkulationens frekvenser varierar över tid. En företeelse kan börja cirkulera som kunskap vid ett visst tillfälle och nå en betydande intensitet för att sedan nästan helt försvinna som en samhällelig angelägenhet, och därefter återigen börja cirkulera i ett senare sammanhang.

Uppgiften att skriva kunskapens historia som en självklar och integrerad del av en kulturs eller ett samhälles historia har bara inletts. Det är emellertid vår övertygelse att cirkulationsbegreppet är särskilt fruktbart för detta syfte. Med det som utgångspunkt går det att formera en kunskapshistoria som är vetenskapligt nyskapande, intellektuellt vital och samhälleligt relevant.